

EPISTEMOLOGIJA SOCIALNEGA DELA II

(povzetki člankov, predavanja)

M. M., 4.letnik/izredni

EPISTEMOLOGIJA SD II; ZAPISKI – PREDAVANJA

Koncepti II.reda: vedno vnašam v svoja opažanja tudi sebe. Vsaka izjava pove več o tistem, ki je to izjavo dal, kot o tistem o čemer izjava govori.

Komunikacija o komunikaciji – metakomunikacija: najino komuniciranje je predmet komunikacije.

Komplementarnost: razmišljanje vedno vodi do drugih razmišljanj.

Komplementarna komunikacija: dopolnjujoča; ni zvoka brez tišine. Zaznava bazira na razliki.

Simetrična komunikacija (interakcija): temelji na enakosti, en zrcali vedenje drugemu.

Krožnost (rekurzivnost): ključni koncept kibernetike. Povratna vezava; povratna informacija o delovanju sistema.

Feedback: da vem, kako naprej ali več istega, ali pa je potrebna sprememba.

Pozitivni feedback: več odklona,

Negativni feedback: manjši odklon; ker je bilo preveč vsega, da znamo uravnati delovanje.

Koncept pozitivno in negativno ni isto kot v vsakdanji rabi, je povezano z odklonom.

Kibernetiki so prvi na jasn način namesto klasičnega iskanja linearnih zvez, začeli opazovati sisteme kot krožne. Gledati so začeli odvisnost.

Odvisno je od kota pogleda, opisovanja. Kibernetiki so skušali združiti te opise (mož, žena, otrok). Dobimo krožen opis.

Zgodil se je premik od enosmernosti k večsmernosti.

Klasična krožnost: A – B – C – A;

Refleksija: A – B – A;

Sam s seboj – samoreferenca (obnavljamo svoje poglede), obnavljamo občutek sebe.

Epistemologija: znanost o spoznavanju, razumevanju. Veda o vedenju.

Ontologija: veda o obstoju.

(dve veji filozofije)!

Kibernetiki so razširili vejo. Zanimajo nas temeljne predpostavke na katerih bazira naše zaznavanje, ravnanje.

Ekperimentalna epistemologija: ukvarja se z biološko bazo (organizem, čutila, možgani).

Struktura organizma določa zaznavo.

Kibernetika epistemologije: psihosocialni dejavniki, ki vplivajo na naše zaznavanje (jezik, kultura, čas in prostor, civilizacija).

Zaznava kot registracija; preslikava
Zaznava kot konstrukcija; interpretacija
Konstruktivisti; ves svet je v moji glavi.

Kognitivna slepa pega: anatomsko slepa pega, rutiniran pogled, ne vidim, da nekaj ne vidim.

PRISPEVKI KIBERNETIKE II.REDA:

Pomembni premiki: opazovalec se začne zavedati svoje povezanosti z opazovanim sistemom (krožna povezanost).

Predstava o objektivnosti, neodvisnosti opazovalca se umakne.

Vsak opazovalec ima svoje poglede in zato ni neodvisen od tega kar opazuje. On vpliva na opazovano in obratno.

Kibernetika kibernetikov (ga vključuje), zato je II.reda. Od neodvisnosti k odvisnosti.

Kibernetika I.reda je objektivistična.

Kibernetika II.reda; znanost o udeleženi, participatorna znanost.

Sprememba in stabilnost: vsaka sprememba teži k stabilnosti in vsaka stabilnost se spreminja.

Spremembe I.reda so znotraj sistema, vloge v družini, komunikacija v družini, način kako je sistem organiziran.

Ne moremo konkretno definirati kaj je sprememba I.in kaj II.reda, ker je enkrat ena stvar eno in drugič drugo.

HERMENEVTIKA: prenašalec sporočil (bog Hermes), znal je dva jezika. V srednjem veku je bila teološka veda. Raziskovali so pravi pomen verskih besedil.

1. predpostavka je: obstaja ena prava resnica,
2. predpostavka je: da je skrita v tekstu.

Kibernetika: pomen sporočila določi bralec (v interakciji s tekstem). Je stvar interpretata.

Hermenevtika postane veda o razumevanju razumevanja. Kako drugi nekaj razume. Zato da ga lahko podpremo da nekaj spremeni, v skladu s ciljem, ki si ga želi doseči.

Netrivialni sistemi: nimajo fiksnega obrazca, se sprti spreminjajo.

5 aksiomov komuniciranja:

1. NE MOREMO NE KOMUNICIRATI: tudi ko smo tiho, komuniciramo – močno doživljamo sporočila, na svoj način.
2. VSEBINSKI IN ODNOSNI VIDIK KOMUNICIRANJA: vsebinski vidik – o čem, kaj sporočamo?; odnosni vidik – kako to počnemo? Če je skladje med njima je kongruentna komunikacija, če ne je nekongruentna.

3. PUNKTUIRANJE ZAPOREDJA DOGODKOV: v slovnici so to ločila, oklepaji. To so markerji, s katerimi skonstruiramo pomen. Kako si razlagamo, čemu dajemo prednost. Večino potencialnih razlik zavrnamo. Sestavimo svojo verzijo (vzorci obnašanja). Zemljevid ni ozemlje (ne pomeni da obvladaš teren). Zares gledamo samo skozi svoje oči. Nagnjeni smo k temu, da opredmetimo svoje metafore. Kot da z eno besedo že vse povemo, naredimo objekte. Ko delamo z ljudmi raziskujemo njihove vzorce punktuiranja. Pomagamo jim, da preokvirijo vzorce, ki jim ne pomagajo.
4. DIGITALNO IN ANALOGNO KOMUNICIRANJE: Sta komplementarni. Digitalno – dogovorjeno. Teži k temu, da bi bili pomeni enoznačni. Digitalno komuniciranje je mlajše. Analogno – velik del je neverbalnega. Komuniciranje s pomočjo neke analogije. V verbalni komunikaciji je veliko prisposodob (metafor) – lepa si kot slika. Ne moremo samo digitalno ali samo analogno komunicirati.
5. SIMETRIČNA IN KOMPLEMENTARNA INTERAKCIJA

Pomembno je spoznati človekove metafore in jih uporabljati pri delu z njim.

Če jih ne dobimo od njega – takrat pa uporabljamo različne primere. Sugeriramo, da človek sam izbere svojo metaforo.

Manipulacija: v osnovi ni negativna. Manipuliramo človeka, da se poveže s svojimi lastnimi viri.

V postmoderni se poudari, da je razgovor ključen – pomemben, ni samoumeven. Kako se pogovarjati? S tem se 50 let niso ukvarjali.

Narativni pristop: avtorji uporabljajo metaforo, da ljudje organiziramo svoje življenje kot zgodbo.

Človek je avtor svoje zgodbe. Tudi mi postanemo soavtor človekove zgodbe. Vsak udeleženec je avtor.

Socialni konstruktivizem: svoje konstrukcije kreiramo v interakciji z okoljem.

Različni vidiki uporabe zgodb: uporabljamo zgodbe, da bodo imele neko korist. Da bodo učinkovite pri preokvirjanju. Zgodbe, ki imajo potencialni terapevtski učinek (knjige, pravljice).

Analitske metafore: Freud

Sistemske metafore: Erickson, Palazzoli)

Narativni analitiki: stremijo k temu, da se učijo jezika uporabnika (slovar klientove zgodbe).

Postmoderni avtorji skušajo upoštevati svojo lastno vključenost (ne objektivistično).

Trije/rekurzivni redi posredovanja zgodbe s položaja svetovalca v kontekstu SD:

1. Socialni delavec s klientom pripoveduje svojo zgodbo,
2. Socialni delavec uporablja zgodbo z namenom preokvirjanja,
3. Socialni delavec pripoveduje epistemološko različno utemeljene zgodbe o klientskih zgodbah.

Ko smo objektivistični, ko se soočamo z neko resnico, ki je lahko skrita – je jezik kot direkten izraz tega kar je; lahko je sredstvo za skrivanje; treba je razkriti kaj je zdaj, kaj je v globini.

Jezik je iluzija – kar je zadaj je nedosegljivo. Vsi trije vidiki preslikavajo neko objektivnost.

Konstruktivisti jezik razumejo kot sredstvo s katerim vzpostavljamo svet, vrisujemo meje, jezik je resničnost.

Hermenevtiki delajo s tistim, kar je tukaj in zdaj. Ne zanimajo jih vprašanja resnice in laži. To ni predmet zanimanja (drža nevednosti).

Re – prezentacija zgodbe; usedanjanje izkustva, postavitvev izkustva v sedanjost. To je možnost preokvirjanja. Pomembno je raziskovati tisto, kar še ni bilo povedano. Zgodovino rekonstruiramo v sedanjosti.

Objektivistična epistemologija informacije; prenos informacij; informacija kot fiksna enota potuje. Pomen informacije se nahaja v samem sporočilu. Lahko so prisotni šumi in je sprejemanje moteno. Skušajo to odpraviti.

Hermenevtiki drugače razumejo; potencialne razlike; dokler jih ne zaznamo so samo potencialne. Pomen ni pripet na sporočilo. Pomen se ustvari z interpretacijo. Različno od človeka do človeka. Informacija je konstrukcija, ki potrebuje prejemnika.

G.PASK – avtor teorije konverzacije (teorija interakcij akterjev)

Komunikacija: izmenjava konceptov/interpretacij. Razvil je posebno vrsto komunikacije – konverzacija. Je poseben proces komunikacije.

Potrebni so trije pogoji (kriteriji) za KONVERZACIJO:

1. Doseganje sporazuma skozi podeljevanje osebnih interpretacij, skupnih tem pogovora, ob ohranjanju medsebojnih (interpretativnih) razlik,
2. Razgovor mora pripeljati do proizvodov, da bogatimo, da razvijemo novosti. Moramo ga veliko spraševati, povzemati. Drugi proizvodi so dogovori (o virih, načrtih, o prehodni poti ipd),
3. Tretji kriterij je, da v procesu zблиževanja ne pride do popolnega zlitja. Še vedno uporabnik ostane s svojo interpretacijo. Ohranjajo se medosebne razlike: jaz sem jaz, ti si ti.

Razlika je generator, ki omogoča dialog.
(IZPITNO VPRAŠANJE – PASK!!)

Kdaj komunikacija ni konverzacija?

Konverzacija zahteva, da udeleženci spremenijo svoj pogled. Velik del komunikacije ni tak.

Stopnja bližine oz. oddaljenosti v skupnosti (3 primeri):

1. Preveč bližine lahko zavira razgovor (ni aktivnega razgovora),
2. Preveč skupnosti, lahko komunikacija učinkuje bolj kot mehanizem osamitve, kot pa sredstvo dialoga (družina pred TV),

3. Premalo razvidne skupnosti, lahko pospešuje uniformno nadomestno skupnost (vožnja v službo, šolo).

OD NEZMOŽNOSTI NE KOMUNICIRATI K USPEŠNEMU KOMUNICIRANJU

Komunicirati o komuniciranju

Tema komunikacije in komuniciranja je ena tistih, ki jih lahko imenujemo transdisciplinarne. Uporabljamo nov skupni jezik, ki presega ožjo disciplinarnost in ga delijo predstavniki različnih znanstvenih področji.

Da bi raziskovali komuniciranje in razpravljali o njem, potem takem uporabljamo prav to komuniciranje, ki je predmet našega raziskovanja in komuniciranja.

In eden od najbolj zanimivih ter pogosto probleme povzročajočih učinkov raziskovanja procesov, katerih proučevanje vključuje prav te procese, je, da se opazovani procesi na ta račun spreminjajo. Ko v razgovoru pokomentiramo, kako se pogovarjamo, s tem vplivamo na način pogovarjanja.

Kibernetiki avtorji komuniciranja včasih enačijo z obnašanjem in temu ustrezno menijo, da se ljudje ne moremo ne obnašati.

Neprestano komuniciramo, čeprav nam je zelo težko komunicirati o našem komuniciranju in prav ta naša nesposobnost nam večkrat povzroči težave v medosebnih odnosih.

Kibernetika – znanost o komunikaciji

Vse do kibernetike nihče ni razlikoval vzorca krožne vzročnosti, izvirajočega iz samouravnavanja prek povratnih informacij. Namesto v zahodni znanosti uveljavljenega triadnega načina pojasnjevanja logike povezanosti dveh opazovanih dogodkov ali sistemov po linearnem, enosmernem načelu 'vzrok – zakonitost transformacije – učinek' je kibernetika predlagala razlagalno načelo cirkularnega, obojesmernega (ali večsmerne) povezovanja opazovanih dogodkov ali sistemov: kar je gledano iz enega položaja, videti kot posledica, je lahko iz drugega kota opazovanja videti kot vzrok.

Kibernetiki predlog krožne vzročnosti je pomenil paradigmatični premik iz linearne, enosmerne epistemologije v cirkularno, dvosmerno epistemologijo s pomembno vlogo pojma povratne informacije, torej uporabe rezultatov dosedanjega delovanja sistema za njegovo nadaljnje delovanje.

Kar je razlikovalo kibernetiko od drugih takratnih teorij o strojih (sistemih), je bila njena zamenjava dotlej običajnega vprašanja strukture, zgradbe, sestavin stroja (sistema) z vprašanjem organizacije, vzorcev, načinov njegovega obnašanja.

Osrednji pojem kibernetike je bila razlika oziroma sprememba, v desetletjih, ki so sledila, pa jo je nadomestila rekurzivnost.

Ko so kibernetiki začeli obravnavati tudi sebe, kibernetike, so povzročili epistemološki premik iz objektivističnega v konstruktivistični položaj opazovanja in zavzeli tako imenovano stališče udeleženiosti. Namesto stare, preproste kibernetike, kibernetike I.reda, kibernetike opazovanih sistemov so začeli govoriti o novi kibernetiki, kibernetiki kibernetike, kibernetiki II.reda, kibernetiki opazujočih sistemov.

Namesto klasičnega obravnavanja sebe kot nepristranskih, neudeleženih opazovalcev omenjenih krožnih vzorcev vzrokov in posledic opazovanih sistemov so se novi kibernetiki začeli obravnavati kot pristranske, udeležene opazovalce, vključene v sistem svojega opazovanja.

Po kibernetiskem pojmovanju je komuniciranje vselej krožno, in sicer rekurzivno, kar pomeni, da postanejo proizvodi procesa komuniciranja izhodišče za nadaljnje procese komuniciranja.

Komuniciranje predpostavlja vsaj dvoje udeležencev interakcije, v kateri se odvija neke vrste krožno izmenjavanje, delitev (sharing) – v najbolj temeljnem smislu lahko govorimo o izmenjavanju in (po)delitvi interpretacij, konceptov, jezikovnih pravil...tega, kar je komunikantom skupno, kar jih povezuje in predvsem enoti.

Pri raziskovanju komuniciranja kompleksnih sistemov, kakršni smo ljudje, nas mnogo bolj kot 'tehnični', znakovni oziroma sintaktični vidik informacije zanima njen doživljajski, semantični del.

Objektivistično naravnani komunikolog bo pomen sporočila umestil v sporočilo samo in si prizadeval za njegovo čim bolj zvesto, nepristransko posredovanje – točnejši ko bo prenos pomena sporočila, uspešnejša bo komunikacija.

Konstruktivistično usmerjen komunikolog zagovarja stališče, da pomen posredovanja sporočila vselej določi njegov interpret, pa naj gre za interpreta iz zornega kota oddajnika ali prejemnika sporočila.

Merilo vrednosti tako pojmovanega komuniciranja ni točnost prenosa pomena, temveč sporazum, ki ga komunikanti sklenejo glede pomena posredovanega sporočila, torej kako se zedinijo o njegovem pomenu.

Pet aksiomov komuniciranja

Ne moremo ne komunicirati

Kakršno koli že je naše komuniciranje – aktivno ali pasivno, z besedami ali s tišino, zavedno ali nezavedno, namerno ali nenamerno, uspešno ali neuspešno – v vseh primerih z njim nekaj izražamo, nekaj sporočamo in z njim vplivamo na tiste, s katerimi smo v interakciji, oni pa ne morejo ne odgovoriti na naše komuniciranje. Seveda pa to ne pomeni, da prejemniki sporočilo razumejo tako, kot ga je razumel njegov sporočevalec, nasprotno, nesporazumi glede pomena oddanih in sprejetih sporočil predstavljajo srž težav, ki jih doživljamo ljudje v medosebnih odnosih.

Vsebinski in odnosni vidik komuniciranja

S komuniciranjem posredujemo sporočila, obenem pa z njim opredeljujemo naš medosebni odnos in s tem določamo obnašanje udeležencem komunikacije.

1.kaj sporočamo in 2.kako to počnemo oziroma kako s tem definiramo odnos. Slednji vidik pripada redu metakomunikacije, saj z njim opredelimo naše komuniciranje. Odnosni vidik je pogosto izražen neverbalno, ko vsebinsko raven sporočila opremimo s paralingvističnimi znaki, ki spremljajo naše besede.

Komuniciranje lahko glede na stopnjo usklajenosti vsebinskega in odnosnega vidika označimo za bolj ali manj kongruentno ali nekongruentno. Ljudje tako zaščitimo svoje občutke ogroženosti, ranljivosti...

Punktuiranje zaporedja dogodkov

Naše spoznavanje temelji na razlikovanju. Ko kot opazovalci razlikujemo, nakazujemo določeno zaporedje opazovanih dogodkov, naglašamo eno in zanemarjamo drugo, postavljamo poudarke, znake – punktuiramo.

Jezik lahko razumemo kot pripomoček za vrisovanje razlik, nekakšnega zemljevida creature na nerazlikovanem ozemlju plerome.

Samo od načina puntuacije bo odvisno, kako bomo brali kontekst komunikacije med dvema udeležencema interakcije.

Digitalno in analogno komuniciranje

Ljudje komuniciramo na dvoje temeljnih načinov, včasih to počnemo natančno, logično, drugič se izražamo v večpomenskem jeziku metafor, oba načina pa sta komplementarna, uporabljati moramo enega in drugega.

Prvi način komuniciranja imenujemo digitalni, drugega analogni. V primeru digitalnega komuniciranja se sklicujemo na predmete prek njihovih imen, pri analognem komuniciranju pa prek njihove podobnosti na primer z risbo ali kretnjo.

Analogno je vsako neverbalno komuniciranje, vključujoč vse neverbalne ali širše kontekstualne ključne medsebojnega sporazumevanja. Ne pozna logičnih povezav digitalnega jezika.

Digitalna sporočila se v primerjavi z analognimi razlikujejo po večji stopnji kompleksnosti, gibkosti in abstraktnosti, a tudi po manjši semantični ustreznosti na področju medosebnih odnosov. Tako je digitalni način komuniciranja praktično nepomemben in nesmiseln, kadar je v središču sporazumevanja medosebni odnosni komunikacijski vidik – takrat je odločilnega pomena analogno komuniciranje.

Po drugi strani pa nam je naša sposobnost digitalnega komuniciranja omogočila zgraditi računalnike, tehnologijo ipd.

Simetrična in komplementarna interakcija

S pojmom simetrične interakcije označujemo odnos, ki temelji na težnji partnerjev (posameznikov ali skupin), da bi zrcalila vedenje drug drugega. Med njimi se lahko razvije tekmovalnost, ki sproži še več bahanja na eni in drugi strani. Podlaga simetričnemu odnosu je torej enakost. Kadar pa vedenje enega partnerja dopolnjuje obnašanje drugega, tako da skupaj tvorita novo obliko vedenjskega vzorca, govorimo o komplementarni interakciji. Tak je odnos med staršem in otrokom, med nadrejenim in podrejenim na delovnem mestu, med zdravnikom in pacientom ipd.

Komplementarni odnos potem takem temelji na različnosti – položajev in vedenjskih oblik udeležencev komunikacije.

Kibernetika uspešnega razgovora

Danes obstaja vse več terapevtskih pristopov, ki udejanjajo paradigmatični premik od objektivističnega pojmovanja patologije (kot objektivno obstoječe ter opisane in razložene v psihoterapevtskih teorijah in

zdravljene s psihoterapevtskimi metodami) h konstruktivističnemu razumevanju patologije (kot ustvarjene skozi opise posameznih psihoterapevtskih teorij in generirane v procesih psihoterapevtskega zdravljenja).

Sodobni konstruktivistični terapevtski besednjaki se osvobajajo jezika psihoterapevtske teorije in namesto nje uvajajo lokalne jezike klientov in njihovega (samo)razumevanja.

Komuniciranje sem v uvodu opredelila kot krožni proces, v katerem se sporočila prenašajo od oddajnikov do prejemnikov, ki se ne morejo odzvati drugače kot s komuniciranjem, kot rekurzivno izmenjavanje torej, ki se steka k doživetju nečesa skupnega, povezujočega.

Vsaka konverzacija je komunikacija, ni pa vsako komuniciranje razgovor v Paskovem pomenu besede, saj ta zahteva zavzetost komunikantov (akterjev) za razumevanje razumevanja sogovornikov, kar posledično (vsaj minimalno) spremeni vse udeležence razgovora.

Uspešna dialoška praksa – znotraj ali izven svetovalnega in terapevtskega komunikacijskega konteksta - , ki prispeva k rešitvi obstoječega komunikacijskega konflikta ali k nadaljevanju kakovostnega komuniciranja, vključuje metakomuniciranje, torej komuniciranje o komunikacijskih vzorcih komunikantov, in hermenevtični postopek, v katerem se sogovorniki učijo razumeti razumevanje drugega, ne da bi pri tem izgubili lastno interpretativno različnost.

In čeprav si v uspešnem razgovoru prizadevamo »pogledati skozi oči drugega«, tega cilja na srečo nikdar v celoti ne uresničimo – kljub vztrajnemu pomenskemu zblizevanju ostajajo pomeni naših interpretacij vselej zasebni, vrata dialoga pa vedno vsaj priprta.

KIBERNETIKA PSIHOTERAPIJE – RAZVIJANJE UČINKOVITE POSTMODERNE DIALOŠKE PRAKSE

Dialog – ključ za preživetje različnih temeljnih pogledov na svet med postmoderno

S postmoderno kibernetiko sem se prvič srečala v kontekstu, ki se izkazuje za enega najprimernejših in najhvaležnejših okvirov njene uporabe – v psihoterapiji.

Večino struktur (politične, socialne, ekonomske) moči še vedno zavzema s tradicionalnim ujemajoč se moderni, znanstveno razumski pogled na svet, po katerem lahko resnico odkrijemo s sistematičnim, disciplinarnim, objektivnim proučevanjem pojavov, kakršna sta, denimo, osebnost posameznika in

njegovo (psihopatološko) vedenje. Novi val, ki vzbuja pričakovanja in nezaupanje hkrati, predstavlja postmoderna pogled na svet s pojmovanjem družbeno konstruirane resničnosti, resničnosti (in resnice) torej, ki jo dogovorimo oziroma ustvarimo v socialnih interakcijah.

Kaj je v tako razvejanih, podobnih, a tudi različnih, v marsičem celo nasprotujočih si temeljnih pogledih na svet lahko ključ za preživetje in uspeh? Prevlada enega, po možnosti najnovejšega, postmoderna, konstruktivističnega pojmovanja resničnosti in resnice?

Takšna rešitev bi izničila poglobitno značilnost postmoderne optike, ki z razumevanjem konstruiranosti oziroma interpretativnosti (namesto klasične objektivnosti) našega doživljanja in vedenja poudarja pluralnost osebnih ter družbenih konstrukcij sveta in s tem odpira prostor za njihovo sožitje. Ključ za preživetje v sosedstvu z raznolikimi, od meni znanega različnimi opisi sveta je sposobnost, da se učimo govoriti več jezikov in znamo pogledati tudi skozi okno drugega gledalca. Ključ je torej dialog. In psihoterapija se je začela kot dialog.

V času od znamenitega Freudovega citata, v katerem je terapijo opredelil kot razgovor, pa vse do postmoderne se je zdelo, da je predpostavka psihoterapije kot razgovora postala tako samoumevna, da je sploh ni bilo treba reflektirati in upoštevati. Šele postmoderna avtorji so znova obudili to predpostavko in na njej utemeljili svoje modele psihoterapije kot dialoške prakse.

Postmoderno stališče in etika udeležnosti

Posebna značilnost postmoderna paradigmatičnega premika od objektivističnega h konstruktivističnemu opisovanju sveta je v kibernetiki znanosti in s tem v kibernetiki psihoterapije zapopadena v vključevanju opazovalca (terapevta) v sistem, ki ga opazuje (klientski sistem).

Epistemologija – kako sploh spoznavamo in razumevamo svet, v katerem živimo. Po Batesonu lahko znanost epistemologije opredelimo kot proučevanje, kako določeni organizmi vedo, razmišljajo in se odločajo, ali po von Foersterju definiramo kot znanost razumevanja.

Tako biološka struktura čutil in možganov kot mnogi psihofiziološki dejavniki in psihosocialne kategorije, ki jih človek osvoji z bivanjem v določenem času, vplivajo na to, kako bo posameznik zaznaval, razmišljal, sprejemal in udeležjal konkretne odločitve v situacijah, v katerih je udeležjen.

Kibernetiki so začeli razlikovati vzorce krožne vzročnosti, ki izhajajo iz povratne zveze (iz feedbacka).

Z modelom krožne vzročne povezanosti materinega in hčerkinega obnašanja bolj kompleksno opišemo konkretno interakcijo, kot če ustvarjamo (iščemo) premočrtne povezave med vzrokom in učinkom.

Na opisanem primeru sem ponazorila premik od linearne h krožni vzročnosti v opisovanju opazovanih pojavov. Toda dokler sebe razumem kot nepristransko opazovalko omenjenih krožnih vzorcev vzrokov in posledic v opazovanem sistemu matere in hčere, še vedno opazujem z objektivistične epistemološke pozicije.

Ne le, da moja navzočnost vpliva na interakcijo med materjo in hčerjo, temveč njuna interakcija tudi v meni izziva različne odgovore.

Vsako opažanje in vsaka izjava o opaženem pojavu pove ravno toliko ali celo več o opazovalcu kot pa o tem, kar je predmet opazovanja (von Foerster).

Pomeni določenega dogodka se po kibernetičnem, konstruktivističnem razumevanju ne nahajajo (objektivno) v samem dogodku, temveč jih ustvari opazovalec oziroma interpret v interakciji z okoljem, z drugimi udeleženci situacije.

Za oceno svojega deleža vplivanja v interakciji nujno potrebujem povratno informacijo ostalih udeležencev interakcije – v konkretnem primeru matere in hčere.

Omenjena dimenzija stališča udeležnosti zadeva neogibno soodvisnost vseh udeležencev interakcije – zahteva kontekst, v katerem ima vsak sogovornik svoj prepoznaven glas, ko v sodelovanju z drugimi soustvarja novosti v smeri zelenih sprememb in se uči prevzemati odgovornost za svoj prispevek v delovnem projektu.

Če se moje vedenje tiče drugih udeležencev – in psihoterapija nedvomno je tak kontekst – skupaj sklepamo dogovore o tem, kako in s kakšnim deležem osebne odgovornosti bo vsak od nas sodeloval v delovnem projektu podpore in pomoči.

Kibernetika psihoterapije – učinkovita dialoška praksa

Udejanjanje stališča in etike udeležnosti nujno vzpostavlja kontekst medsebojne odvisnosti, sodelovanja udeležencev konkretnega psihoterapevtskega projekta. Psihoterapija postane delo, ki ga udeleženci moramo in zmoremo le skupaj opraviti.

Opisani postmoderni zasuk v psihoterapiji pomeni (postopno) osvoboditev psihoterapevtskega teoretičnega jezika vseh psihopatoloških kategorij in njihovo nadomeščanje z metaforami osebnega jezika posameznega klienta. Pomeni spremembo v načinu, kako se psihoterapevt pogovarja s sogovorniki v terapevtski interakciji.

Kljub medsebojnemu zblíževanju, ki ga povzroča uporaba opisanega »ključa« za sporazumevanje, sogovorniki v takšnem dialogu ohranjajo svojo edinstvenost, posebnost, svojo različnost v razumevanju sveta in konkretnih pomenov.

Razgovor v kibernetiki psihoterapije je kontekst, v katerem se klient (a tudi terapevt) uči o svojih dosedanjih vzorcih učenja in eksperimentira z novimi mogočnimi vzorci učenja – govorimo o učenju učenja ali učenju drugega reda.

Postmoderno razumevanje je, da kot udeleženci terapevtskega dialoga ne moremo izstopiti iz odnosa in ga opazovati ter komentirati z nekega nevtralnega, objektivnega položaja od zunaj.

In ravno dialoška praksa, ki sogovornike zavezuje k vzajemnemu prizadevanju pogledati skozi optiko drugega, prispeva k omenjenemu razvoju razumevanja in s tem k povečanju možnosti za ustvarjanje dogovorov, ki ne bodo le po meri terapevta, temveč tudi in predvsem po meri klienta.

Predmet kibernetike psihoterapije nista več posameznik in »njegova« psihopatologija, temveč komunikacija (interakcija, odnos) in predvsem dialog, v katerem skozi rekurzivno dialektiko vprašanj in odgovorov klient (pa tudi terapevt) razvija novosti v smeri zelenih razpletov. Metoda kibernetike psihoterapije je interpretiranje interpretacij (hermenevtika), postopek, v katerem sogovorniki izmenjujejo in razvijajo svoje razumevanje in s povzemanjem, z vprašanji, uporabo zgodb, preokvirjajo svoje

dosedanje pomene in preverjajo, kako so razumeli razumevanje drugega, s čimer svoje razumevanje izpopolnjujejo, se medsebojno spoznavajo in zbližujejo.

V kibernetiki psihoterapije običajno pogovorno metodo dopolnjujemo s hermenevtiko hipnoze, ki (z metodo utilizacije, torej uporabe vsega, kar klient prinese v terapevtsko interakcijo kot potencialni vir moči) izredno poveča terapevtovo občutljivost za klientov osebni jezik in s tem ustvarja kontekst, ki razširi klientove možnosti, da aktivira lastne vire in uresniči svoje želene razplete.

Rečemo lahko, da je glavna vrednost kibernetike psihoterapije sprememba. V tako opredeljeni in izvajani psihoterapiji se terapevti učimo pričakovati novosti, odgovoriti na enkratnost in raznolikost, s katero se srečujemo v terapevtski interakciji, in biti pripravljeni na presenečenje.

Dokler komunikacija teče brez večjih zastojev in ne povzroča trpljenja njenim udeležencem, zakaj bi jo motili z dodatno metakomunikacijo?

Ko pa se znajdemo v takšni ali drugačni stiski, ko trpimo, smo nezadovoljni z odnosi, ki jih imamo z drugimi, ali ko si zgolj želimo določenih sprememb v svojem življenju, pa nam jih ne uspe doseči, takrat postane vprašanje naše osebne ali poklicne epistemologije odločilnega pomena. In kot psihoterapevti smo ves čas udeleženci v takšnih interakcijah.

Razvijanje psihoterapevtskega delovnega odnosa

Terapevtski razgovor se običajno začne, ko se klient s problemom obrne na terapevta, konča pa se s klientovo povratno informacijo o tem, da je rešil problem.

V kompleksnem, krožnem (rekurzivnem) procesu, ki se odvija med tema dvema točkama, postmoderni psihoterapevt precej sistematično uporablja različne koncepte – postopke, ki jih vse lahko umestim v okvir psihoterapevtskega delovnega odnosa že v prvih srečanjih terapevta in klienta.

Psihoterapija pomeni posebno vrsto zahtevnega in odgovornega dela, ki potrebuje poseben čas ter prostor in sodelujoče udeležence. Čeprav smo navajeni misliti, da v psihoterapevtski odnos (vsi) ljudje vstopajo prostovoljno, obstaja mnogo kontekstov, v katerih se ljudje pogosto neprostovoljno nahajajo v vlogi klientov.

Na začetku ustvarjanja konteksta za terapevtski odnos je priporočljivo predstaviti svoj način terapevtskega dela in poudariti klientovo svobodo odločitve, ali bo sodeloval v tako opisani psihoterapiji, ter z njim dogovoriti časovni rok, do katerega bo svojo odločitev sporočil terapevtu. V primeru neprostovoljnega klienta je poleg predstavljanja načina dela pomembno predstaviti tiste vidike terapevtskega odnosa, o katerih se ni mogoče pogajati, še zlasti pa tiste vidike, o katerih se je mogoče pogajati. S tem se marsikdaj bistveno poveča klientova motivacija za sodelovanje v psihoterapiji, seveda pa se klient lahko odloči, da ne bo sodeloval.

Ko se terapevt spozna z začetno opredelitvijo problema (vseh članov) klientskega sistema, z njim(i) dogovori skupno definicijo problema, ki udeležence v problemu »spremeni« v udeležence v rešitvi. To pomeni, da terapevt sistematično dela na preokvirjanju definicije problema v definicijo želenega terapevtskega razpleta.

Terapevt pravzaprav od vsega začetka vodi razgovor v smeri dogovarjanja želene rešitve problema – želenega razpleta, želene spremembe. Terapevt vodi dialog s klientom tako, da poleg maksimalnih, dolgoročnih ciljev oziroma vizij dogovorita tudi minimalne, kratkoročne želene razplete – to, za kar klient verjame, da bi lahko uresničil v določenem časovnem okviru (do naslednjega srečanja, v mescu dni, v

roku pol leta itn.). Minimalne cilje opredelita tudi za vsako terapevtsko srečanje posebej, zato lahko na koncu srečanja takoj preverita, ali je bilo njuno delo uspešno ali ne.

Dogovor o začetku terapevtskega delovnega odnosa in prevzemanje odgovornosti za svoje odločitve, definicija želenega razpleta, raziskovanje in krepitev virov moči, načrt majhnih, možnih korakov s sprotnim preverjanjem in proslavljanjem njihovega uresničevanja ter razvoj posebne čustvene in spoznavne vezi so glavne sestavine postmoderne terapevtskega delovnega odnosa.

UČINKOVITOST (USPEŠNOST) RAZGOVORA V SOCIALNEM DELU

Načrt raziskave – namen, cilji, utemeljitev, metode, udeleženi akterji, obdelava podatkov (str. 175 – 177);

Prispevek dosedanjih raziskav (str. 177 – 180).

Razvidna raba konceptov socialnega dela kot prispevek k učinkovitosti (uspešnosti) razgovora

Omenjena raziskava (*Evalvacija socialnega dela z družinami na CSD*), je pokazala, da socialni delavci v razgovoru praviloma ne uporabljajo konceptov socialnega dela za to, da bi z njimi (skupaj z udeleženi v problemu) definirali delovni odnos.

To so na primer Lussijeva metodična načela systemskega socialnega dela ali koncept k rešitvi naravnane socialnega dela, kot sledi iz načela instrumentalne definicije problema.

Lahko bi dodali uporabo klientovega osebnega jezika razumevanja oziroma lokalnega jezika; koncept perspektive moči sodi v ta okvir enako kot osebno vodenje. Gre za koncepte, ki definirajo način dela in odnose med udeleženi ter omogočajo sooblikovanje rešitev.

Eksplicitna uporaba modela predvidi fazo k rešitvi naravnane definiranja problema, ki ji sledi faza raziskovanja za razumevanje, zbiranje virov moči in dobrih izkušenj za nadaljevanje sodelovanja, da bi v fazi zaključevanja sooblikovali dogovor oziroma vsaj jasen dogovor o nadaljevanju razgovora.

Kolikor je znanje eksplicitno, se delo zastavi kot delo z družino in ostaja za družinski kontekst in akcijo razumljivo.

Najina teza je, da strokovnjaki v SD v razgovorih med seboj premalo dosledno in konkretno skrbijo za vzpostavljanje in ohranjanje konteksta socialnega dela.

Koliko eksplicitnih strokovnih konceptov, ki so pomembni za vzpostavljanje sodelovanja, strokovnjaki vnesemo kot svoj razvidni delež v sooblikovanju razgovora?

Kaj dobrega se zgodi za razgovor, če s klientom podelimo koncept instrumentalne definicije problema ali interpozicije in tako v sodelovanju hkrati vnesemo tipično načelo stroke in soustvarimo način dela, ki ga potrebujemo?

To najprej pomeni, da se klient uči prevzeti in prevzema svoj del odgovornosti za sodelovanje; zdaj zna tudi on uporabiti načelo in razpoznati, kaj prispeva k sodelovanju. Razgovor v SD nas zavezuje k sodelovanju. Razvidnost delovnega odnosa bolje opremi stranko za sodelovanje in ji s tem daje več moči.

Ravnanje s sedanostjo

Osrednja tema v raziskovanju učinkovitosti (uspešnosti) razgovora v SD je vzpostavljanje in ohranjanje socialnodelavskega delovnega odnosa. Reševanje kompleksnih socialnih problemov se začne ko soc.del. vzpostavi sodelovanje.

Delovni odnos, ki ga vzpostavimo, usmeri strokovnjaka v sedanjost. Sedanjest, čas ko smo v delovnem odnosu s strankami, čas ki ga in ko ga uporabljamo za sodelovanje, je najbolj dragocen delovni čas v projektih pomoči.

Izredno pomembno je poudariti sedanjost, prav zato, ker je ostati z ljudmi v sedanjosti težka naloga. Sedanjest zagotavlja vsem udeležencem postanek, in s tem priložnost za novo zgodbo.

Treba je zagotoviti čas, da bi klient dobil izkušnjo o samospoštovanju in lastni kompetentnosti. Razgovor je namenjen raziskovanju sedanjosti, da bi načrtovali prihodnost. Potrebno »delovno sedanjest« izgubimo, ko sodelovanje nadomesti tisto, kar vpeljemo z besedami »pripraviti ali pripeljati človeka do vpogleda, prepričati ga, dopovedati mu...«.

Odprt prostor za razgovor zagotavlja iskanje novih pomenov, celo novega jezika, da bi našli sebe.

Sedanjest je pomembna, ker delamo v njej. Poudarek na sedanjosti nikakor ne zanika preteklosti, vendar nas preteklost zanima zaradi nalog sedanjosti in projekta prihodnosti.

Pripovedovanje zgodbe, je v dobesednem pomenu re-prezentacija izkustva in pomeni konstrukcijo zgodovine v sedanjosti. Ponovna predstavitev vsebuje ponovni opis in ponovno razlago izkustva terapevtu ali svetovalcu. Njegova vprašanja in klientovi odgovori vplivajo drug na drugega.

V dialogu sodelujeta klient, ki je kompetenten, da osmisli svojo zgodbo in opiše svojo resnico na eni strani, in svetovalac, soc.del., ki gradi poti, da bi ga razumel, na drugi. Nova, »soavtorizirana« zgodba, ki smo jo soustvarili, da bi se razumeli, že vsebuje rešitev.

Koncept so-prisotnosti (co-presence) Anderson; poslušalec ni le sprejemnik zgodbe, temveč s svojo prisotnostjo tudi spodbujevalec za dejanje ustvarjanja zgodbe. In to dejanje je dejanje konstituiranja sebe.

Omenjena vzajemnost je izraz krožne povezanosti med kontekstom socialnega svetovanja in razgovorom, ki se odvija med udeleženi akterji.

Krožno (rekurzivno) povezavo lahko opišemo kot kibernetiko načelo samoorganiziranosti in samouravnava sistema na različnih redih, v različnih razmerjih.

Sestavine razgovora kot kriteriji učinkovitosti (uspešnosti) razgovora

Naj na kratko opiševa sestavine, ki sva jih razlikovali v razgovoru. Pomembna vloga, ki jo namenjava vprašanju in odgovoru, izvira iz Paskove teorije konverzacije in splošnega kibernetikega pojmovanja, da vsako vprašanje vsebuje oziroma nakazuje že tudi odgovor.

Vprašanja **odprtega tipa** so vprašanja, ki sprašujejo kdo, kaj, kje, kdaj, zakaj, kako itn. in omogočajo zelo prosto, odprto, z raznolikostjo bogato odgovarjanje.

KAKO – pogosto posebno učinkovito in konstruktivno vprašanje.

ZAKAJ – pogosto neučinkovito in neproduktivno ali celo destruktivno.

Za razliko od odprtih vprašanj in odgovorov so vprašanja z **da-ne** bolj usmerjena in zelo omejujejo svobodo sogovornikovega odgovaranja.

Podobno omejujoče je vprašanje, ki **sugerira odgovor** in iz katerega sogovornik zlahka razbere zaželeni oziroma namigovani odgovor.

Sem lahko uvrstiva tudi **retorično** vprašanje in odgovor, s katerim si vprašujoči nanj odgovarja.

Podoben premislek velja **časovno orientiranim** vprašanjem, kjer je zelo pomembna njihova kombinacija z drugimi sestavinami razgovora.

Tako se lahko povežava »v preteklost« usmerjenega vprašanja z »v rešitev« in/ali »v vire moči« in/ali »v kako« usmerjenim vprašanjem izkaže za manj konstruktivno in učinkovito kot povezava istega vprašanja z »v problem« in/ali »v vire nemoči« in/ali »v zakaj« usmerjenim vprašanjem.

Vprašanje za **feedback oziroma preverjanje** je s pripadajočim odgovorom ključnega pomena v sistemsko – kibernetiskem okviru razumevanja in ravnanja.

Utemeljuje kibernetško epistemologijo opazujočih sistemov in eksplicitno rabo povratnih informacij za njihovo učinkovito (samo)regulacijo in (samo)organizacijo.

Sledi sklop bolj specifičnih svetovalnih in terapevtskih vprašanj. **Krožno** vprašanje in odgovor.

Preokvirjajoče vprašanje omogoči sogovorniku konstruktivno preokviriti dosedANJI pomen, pripisan določenemu problemu in rešitvi.

Spodbujajoče, podpirajoče vprašanje odpira prostor za razgovor in krepi sogovornikove vire moči za njegovo nadaljevanje.

Vprašanje smisla je podvrsta s preokvirjajočim učinkom, ki ga klientovemu doživljanju problematične situacije doprinese raziskovanje morebitne smiselnosti.

Prav tako je podvrsta preokvirjajočega vprašanja **vprašanje čudeža**, ki sogovorniku na posreden način omogoči aktivacijo lastnih virov moči za opredelitev želenega in postopno realizacijo možnega razpleta problema.

Podobno je **vprašanje izjeme** – v obeh primerih je avtor de Shazer - , ki krepi premalo prepoznano in izrabljeno klientovo sposobnost rešiti problem.

Praktično uporabno je **vprašanje s pomočjo najrazličnejših lestvic**, ki usposablja klienta za prepoznavanje majhnih razlik v procesu reševanja problema v smeri želenega cilja.

Humorno vprašanje mehča toge meje dosedanjih vzorcev reševanja problema in odpira prostor večkratnim pomenom z možnostjo novih, ustvarjalnih, učinkovitih povezav.

Vprašanje, ki vztraja pri nadaljnjem opisovanju in krepi klientove vire moči za reševanje problema, tako da nastopa v funkciji preokvirjanja, sva poimenovali **vprašanje »več o tem«**.

Podobno deluje »**bolj konkretno**« **vprašanje**, ki usmerja udeležene akterje na »tukaj in zdaj« v doživljanju in ravnanju glede reševanja problema.

Z vprašanjem **dvojne vezi** misliva na terapevtsko dvojno vez, s katero strokovnjak zaveže klienta tako, da vsak njen razplet pomeni terapevtsko zaželen odgovor.

Ostale trditve oziroma izjave, ki jih udeleženci podelijo v razgovoru, sva razlikovali glede na različne konceptualne vidike. Na kibernetško epistemologijo opazovanja z upoštevanjem različnih krožnih logik so vezane **samoreferenčna, reflektivna in krožna izjava**.

Nadalje so lahko izjave, ki jih sogovorniki podelijo v razgovoru, **konkretne (osebne)** ali pa **abstraktne (splošne)**, lahko so **teoretične (razumske, vzročno posledične)**, **čustvene** ali pa **vrednostne**.

Opredelili sva tudi trditev s položaja **eksperta** (vedočega) ali **učitelja**, izjavo, s katero posameznik (pogosto svetovalec) »poučuje« sogovornika (pogosto klientski sistem).

Tej nasprotna je trditev oziroma izjava kot **hipoteza**, s katero sogovorniku na razviden način pojasnimo, da z njo zgolj preizkušamo neko svojo zamisel, interpretacijo, pri čemer je potrditev ali zavrnitev naše hipoteze odvisna predvsem od sogovornika oziroma od najinega (našega, če nas je več) dogovora o njej.

Med sestavine razgovora sva uvrstili tudi **povzemanje** in znake različnih redov **rekurzivnega razvoja razgovora**.

Zavedajoč se opisanega navideznega protislovja, predlagava **dva minimalna kriterija** učinkovitega razgovora, za katera meniva, da si je mogoče prizadevati k njunemu izpolnjevanju v vsaki, še tako različni interakciji psihosocialne pomoči.

Prvi minimalni kriterij je nadaljevanje razgovora, delovnega odnosa v interakciji psihosocialne pomoči – v nasprotnem primeru pride do pretrganja razgovora.

Drugi minimalni kriterij je povratna informacija o uresničevanju zastavljenega minimalnega želenega razpleta, cilja klienta (svetovalca).

Znanje za ravnanje – poskus analize razgovora z vidika konteksta za učinkovito socialno delo

Raziskovanje razgovora v socialnem delu prispeva kriterije učinkovitosti razgovora prav k znanju za ravnanje.

Socialni delavec, ki ni brez besed, ker ima znanje za ravnanje, zna dvoje:

1. vzpostaviti in vzdrževati kontekst socialnega dela oziroma kontekst socialnodelavskega razgovora;
2. podeliti znanje za ravnanje s klienti v procesu soustvarjanja interpretacij v razgovoru in tako omogočiti »prevajanje« v osebni ali lokalni jezik in nazaj v jezik stroke za ustvarjanje nove zgodbe.

Znanje za ravnanje pojasni, kako je mogoče in treba odpreti prostor za razgovor in za razvoj nove zgodbe, obenem pa v dialogu vzdrževati osebno vodenje v ubesedene rešitve.

Kako vzpostaviti in vzdrževati kontekst socialnega dela v razgovoru (str. 185 – 186);
Podeliti znanje s klienti oziroma družino v procesu soustvarjanja interpretacij (str. 186 – 187);
Sklepi in predlogi (str. 187 – 188).

EPISTEMOLOGIJA SOCIALNEGA DELA II

Interpretiranje interpretacij – spoznavanje kot rekurzivni razvoj interpretativne aktivnosti

Do takrat, ko interpretacija postane ozaveščena, dobimo najmanj interpretacijo drugačnega reda. In ko poročamo drugim o tem, kar smo doživeli ali se nam je dogodilo, postane naša ozaveščena interpretacija te kompleksnejše interpretacije spet drugačna interpretacija oziroma interpretacija znova drugačnega reda.

Graham Barnes ponuja kibernetični opis razvoja spoznavnih procesov oziroma interpretativne aktivnosti v rekurzivnih krogih, ki potekajo v dveh smereh: (1) od prvotne doživljajske kompleksnosti do postopnega zmanjševanja, poenostavljanja te kompleksnosti, pri čemer pa se (2) proizvod vsakega kroga vloži kot podlaga novemu ciklu in tako vsakokrat prispeva k povečanju doživljajske kompleksnosti.

Spoznavanje je torej način človekovega »postajanja« in bivanja v svetu, ki se »poraja« skozi spoznavanje.

Nemogoče je opredeliti število krogov, redov oziroma kontekstov, skozi katere se razvijajo naša razlikovanja in njihovi opisi, tolmačenja.

V tem smislu lahko razumemo Barnesov predlog petih orientacijskih načinov interpretativne aktivnosti:

1. **Razumevanje:** gre za razumevanje celote bivanja v svetu, za umeščenost oziroma utelešenost v družbeni, kulturni, družinski, institucionalni kontekst razumevanja bivanja, za totaliteto interpretativnih aktivnosti, vključujoč koncepcijo, kognicijo, emocijo in percepcijo. Tako opredeljeno razumevanje ne razlikuje med jazom in okoljem, med subjektom in objektom, med znotraj in zunaj, zato avtor pravi, da je človeški organizem *v razumevanju*. Primer prvega načina interpretativnih aktivnosti je doživljanje v sanjah.
2. **Neposredna zavest o razumevanju:** je ontološka zavest (zavest o bivanju), v kateri je organizem (še vedno) združen z okoljem in v kateri (še zmeraj) ni razlikovanja med subjektom in objektom in posredovanja nikakršnih procesov sklepanja (niti ne intuicije). Kot primer navaja osebo, ki v globokem hipnotičnem stanju vidi in se neposredno, brez vsakega koncepta zaveda cvetice, ne da bi imela kakršno koli zavestno misel o načinu svoje neposredne zavesti. To raven doživljanja razumem kot stanje razlikovanja, ki je vsakokrat novo, se ne ponavlja, zato ne razvijemo stalnost razlikovanja »sebe«, »drugega« ali »stvari«.

3. **Konceptualizacija:** ta način, ki je podlaga empirični epistemologiji, utemeljeni na čutnih zaznavah, pripada redu konceptov oziroma stabiliziranih, utrjenih razlikovanj, saj razlikuje objekte od celot in je s svojimi interpretativnimi aktivnostmi načina 2 vgnezden v način 2. S stalnim razlikovanjem sebe od drugega razvijemo razmeroma fiksen opis, ki ga pojmuje kot svoj »jaz«.
4. **Mišljenje:** je način odločanja in posredovanja, namernega in ciljnega, zavestnega in vzročnega mišljenja, racionalnosti, ki se pri preverjanju sklicuje na avtoriteto. Posameznikovo razumevanje drugega je posredno in podvrženo zavestni interpretaciji, ki še bolj zmanjša kompleksnost tega načina, katerega značilnost je, da lahko tudi lastno interpretacijo vzame kot predmet svojega razmišljanja. Način 4 je s svojimi interpretativnimi aktivnostmi načina 3 vgnezden v način 3.
5. **Razgovor:** za razgovor, ki mu sledi interpretacija zavestnega mišljenja, sta potrebna vsaj dva človeka, tako da eden interpretira svoje doživetje, drugi pa posluša njegovo interpretacijo in jo preinterpretira. V razgovoru delimo svoje koncepte z drugimi ljudmi, se z njimi dogovarjamo – strinjamo ali ne strinjamo - , glede interpretacij deljenih oziroma skupnih konceptov in prihajamo do novih analogij, ki bogatijo naše stare interpretacije za pomembno spremembo, novost. Skoz razgovor se spoznavamo.

Kibernetika razgovora – teorija konverzacije, teorija interakcij akterjev

Gordon Pask je obe teoriji razvijal v okvirih kibernetike drugega reda. Pask jasno razlikuje med pojmom komunikacije in konverzacije. Komunikacijo opredeli v skladu s teorijo komunikacije kot prenos in transformacijo signalov in v tem okviru je vrednost komunikacije v njeni »točnosti« in »verodostojnosti«, ki ju ugotavljamo z zamišljanjem pravih in napačnih vrednosti v kontekstu proporcionalne ali opisne in verjetnostne logike. Po teoriji komunikacije prenos informacij poteka po informacijskem kanalu med oddajnikom in prejemnikom.

V nasprotju s tem je po Pasku vrednost konverzacije v sporazumu, ki ga dosežejo udeleženci razgovora na različne načine, na primer, na podlagi ukazovanja in pokoravanja, spraševanja in odgovarjanja, pri čemer pa tako ukazi kot vprašanja nimajo in ne predpostavljajo nobene dejanske resničnosti vrednosti.

Iz opisanih razlik je razvidno, da komunikacija ni nujno tudi konverzacija. Poleg tega, meni Pask, lahko govorimo o življenjsko nujni komunikaciji, na primer, med deli človeškega organizma in viri hrane, nikakor pa v tem kontekstu o opisani komunikaciji ne moremo govoriti kot o konverzaciji.

Pask razlikuje komunikacijo od konverzacije tudi na podlagi kriterija stopnje bližine oziroma oddaljenosti v »skupnosti«, bivanju skupaj. V tej zvezi trdi naslednje:

1. Preveč skupnosti zavira razgovor (skupno življenje več generacij),
2. Kadar je preveč skupnosti, komunikacija učinkuje bolj kot mehanizem osamitve kot pa sredstvo dialoga (skupno gledanje televizije),
3. Premalo razvidne skupnosti pospešujejo uniformno nadomestno skupnost (skupna vožnja na delo).

Pask je pokazal, da konverzacija ni komunikacija podatkov niti sredstvo nadzora vedenja enega udeleženelega akterja nad drugim ali drugimi. Konverzacija je ravno nasprotna nadzoru in pelje k

zmanjšanju urejenosti, pravilnosti. Skoz razgovor lahko vsi udeleženi akterji povečajo bogastvo svojih (osebnih) konceptov in si morda na koncu delijo kakšen (skupni ali javni) koncept.

Gre torej za tako spremembo strukture osebnih konceptov in obenem udeležencev v razgovoru, da udeleženca še vedno ohranita svojo temeljno interpretativno različnost ter samostojnost, obenem pa razvijeta kakšen nov skupni koncept, ki lahko postane izhodišče novega razgovora.

Pask logično dokazuje, da k vsakemu konceptu vodita oziroma ga proizvajata najmanj dva druga koncepta, iz česar izhaja, da je vsak koncept vsebovan v drugem konceptu in da vsak koncept vsebuje neskončno število konceptov.

Ne moremo misliti enega koncepta, ne da bi za ta namen samodejno uporabili druge koncepte. Naše mišljenje si lahko tako predstavljamo kot sistem mrežno strukturiranega kognitivnega delovanja z značilnostjo komplementarnosti procesa in proizvoda, kar pomeni, da produkt procesa na eni rekurzivni ravni postanejo osnova za proces na naslednji rekurzivni ravni.

Pask definira začetek in konec konverzacije. Zanj so razgovori tiste interakcije, ki imajo svoj začetek in konec, čeprav so lahko vmes pretrgane. V opisanem smislu je konverzacija kinematična (uokvirjena in zarisana v newtonskem času), v nasprotju z interakcijo, ki je kinetična (se večno giblje in nadaljuje).

Pask se dotakne vprašanja resničnosti vrednosti razgovora. Resnica je hermenevtična, nekaj o čemer se oba udeležena akterja dogovorita oziroma strinjata, da je resnično – in v tem je vsa resnica ter edina resničnostna vrednost razgovora. Po doseženem dogovoru je tako repertoar osebnih konceptov vsake osebe v konverzaciji bogatejši za ta proizvod razgovora.

K epistemologiji hipnoze

Zlasti z delom ameriškega psihiatra in psihoterapevta Milтона H. Ericksona, se je začelo razvijati razumevanje hipnoze kot »konteksta, okoliščin, vzdušja«, pri katerem se psihoterapija odvija s povečanimi možnostmi za uspeh, saj omenjene okoliščine omogočijo delovanje procesov, ki so nujni za vzpostavitev integritete osebnosti subjekta. V tako opredeljeni interakciji hipnoze je pacient pridobil svojo identiteto, dostojanstvo, samospoštovanje.

Erickson je opredelil hipnozo kot komunikacijo, točneje, kot »inter-komunikacijo«, kar je razumel kot komunikacijo vsaj med dvema osebama, in sicer, kot je sam to imenoval, med nezavednim ene in nezavednim druge osebe.

V hipnozi velik del opisane komunikacije ne poteka na način običajne zavestne pozornosti, temveč se odvija na kompleksnejših interpretativnih ravneh doživljanja udeleženi v taki interakciji.

Vsaka komunikacija je smiselna v nekem kontekstu. Naloga svetovalca ali terapevta je odkriti, razlikovati ali naučiti se, na kakšen način je neka določena komunikacija smiselna za klienta. Okvir opisane naloge je hermenevtičen, saj se nanaša na prizadevanje, razumeti klientovo razumevanje, ne pa na pripisovanje ali celo predpisovanje svojega razumevanja klientu.

Drugi vidik uporabnosti tako opredeljene hipnoze za SD pa se nanaša na razumevanje, da vsaka interakcija psihosocialne pomoči vsebuje elemente hipnoze, pa če se udeleženci interakcije tega zavedajo ali ne.

Erickson govori o tem, da razvijamo svetovalno ali terapevtsko situacijo, ki omogoča klientu uporabljati njegovo lastno mišljenje, njegovo lastno razumevanje, njegova lastna čustva in način, ki se najbolj ujema z njegovo shemo življenja.

Hipnozo lahko opredelimo kot proces, s katerim pomagamo ljudem izkoristiti njihove mentalne povezave, spomine in življenjske potencialne, da bi uresničili svoje lastne terapevtske cilje. Naloga svetovalca ali terapevta je, da po natančni preučitvi klientovih življenjskih spoznanj, doživetij in mentalnih veščin (so)ustvari okoliščine za doživetje transa, v katerem lahko klient izkoristi svoje izvirne, ustvarjalne notranje odgovore, da bi izpolnil lastni terapevtski cilj.

Terapevt pomaga razbiti omejitve zavestnih stališč in osvoboditi nezavedne potencialne za reševanje problema.

Pomembno je razumeti, da Erickson in Rossi uporabljata pojma zavestno in nezavedno kot metafori, pojem zavestno kot metaforo za razumevanje, intelektualno znanje, vrednost, razlago, intelektualni spomin, vrednotenje. Pojem nezavedno pa uporabljata kot metaforo za čustvo, intuicijo, celovito doživetje, neposrednost, čudenje. Zavesno in nezavedno metaforično razlikujeta kot dva ločena sistema, ki se povezujeta kakor v sestavljanju.

Notranji razgovor – spreminjanje lastnega, značilnega vedenja v interakciji psihosocialne pomoči in tradicionalnih sistemih znanja

Notranji dialog razumem v smislu razgovora med različnimi psihosocialnimi individuacijami, kontinuitetami »znotraj« sebe. Moja teza je, da tako opredeljeni notranji razgovor streže vzpostavljanju in ohranjanju posameznikove resničnosti oziroma opisa resničnosti. Je proces in obenem proizvod njegovega rekurzivnega »preračunavanja« nečesa, glede česar se različne »notranje« psihosocialne kontinuitete osebka dogovorijo oziroma strinjajo, da je resnično. Notranji dialog se vzpostavlja, ohranja in spreminja rekurzivno – proizvod procesa prejšnjega reda postane podlaga procesu naslednjega reda.

Človek začne zares razlikovati med »biti prisoten« in »ne biti prisoten«, šele ko se loti opisane naloge.

Razgovor je eden najpriročnejših in najnaravnejših medijev za medsebojno spoznavanje socialne delavke/ca in klienta skozi razvijanje njunih (osebnih) interpretacij skupnih konceptov.

(več stran: 429 – 430)

Uloviti neulovljivo – o netrivialnosti in entropiji

Predstavo o naravi človekovega spoznavanja in o naravi sveta, na podlagi katere se je utemeljila miselnost Zahoda, lahko opišemo s tremi elementi, ki jih pod različnimi imeni najdemo kot metodo pojasnjevanja oziroma razlagalno načelo v filozofiji in znanosti od Aristotela naprej. Omenjeno triado sestavljajo:

1. vzrok
2. operator
3. učinek

Kot je razvidno, gre za osnovne sestavine linearne povezanosti vzroka in posledice prek posrednika (algoritma), ki predpisuje potek transformacije med njima.

Heinz von Foerster opredeljuje sistem, katerega delovanje lahko razložimo s pomočjo omenjenega triadnega modela, za trivialni stroj ali sistem.

Njegove značilnosti so:

- sintetična določljivost (lahko ga izdelamo, zgradimo in razgradimo, kar ga determinira),
- analitična določljivost (s poskusi, katerih število je enako številu razlikovanih notranjih stanj oziroma možnosti transformacije, lahko določimo, izračunamo algoritem te informacije),
- neodvisnost od lastne zgodovine (pretekle operacije nimajo nobenega vpliva na potek poznejših operacij, kar pomeni, da pri enakem algoritmu odnosa enakemu inputu vselej pripada enak output.

Zahodni svet je po von Foersterju »zaljubljen« v trivialne stroje. Povsem drugače pa deluje sistem, ki ga imenuje netrivialni stroj. Je analitično nedoločljiv, je odvisen od svoje zgodovine, je nenapovedljiv. Odnos med outputom in inputom torej ni nespremenljiv ali stalen, temveč ga določa strojeva prejšnja operacija – njegovi predhodni koraki določajo njegovo sedanje vedenje.

V tem smislu je analitična določljivost sistema teoretično mogoča, vendar praktično neizvedljiva. In vendar si pristaši umetne inteligence domišljajo, da se jim bo s pomočjo računalniške simulacije posrečilo spoznati delovanje najkompleksnejšega netrivialnega stroja – možganov. Sistemov, ki imajo več notranjih stanj, torej ni mogoče matematično identificirati, ne moremo jim analitično določiti operatorja.

Von Foerster trdi, da so vsi sistemi z več notranjimi stanji – z izjemo tistih, ki jih narišemo na papir – netrivialni stroji. Netrivialni so praktično vsi sistemi od različnih neživih do živih »strojev«, sistemov (samo)organizacije – njihovo delovanje je rekurzivno: z vsakim outputom se spremeni notranje stanje sistema, vsak output postane podlaga (input) naslednji transformaciji, s čimer se njen izhodiščni obrazec krožno spreminja.

Če pa imamo sebe za netrivialne, moramo tudi celotno vesolje, katerega del smo, razumeti kot netrivialno – von Foerster trdi, da je sistem povezanih netrivialnih strojev tudi sam kot celota netrivialni stroj. Svet kot netrivialni sistem je torej analitično nedoločljiv, odvisen od svoje preteklosti in nenapovedljiv.

Von Foerster meni, da človek v tako opredeljenem svetu uporablja tri glavne strategije, da bi si nekoliko olajšal situacijo:

- nevednost,
- banaliziranje (zmanjša število mogočih izbir),
- razvijanje epistemologije netrivialnosti (edina ustrezna strategija po von Foersterju; povečati število mogočih izbir).

Entropija (nered)

V kibernetičnem jeziku povedano, se entropija povečuje z naraščajočo spoznavno zmedenostjo opazovalca, medtem ko z njegovo sposobnostjo razlikovanja narašča red oziroma organiziranost.

Ohranjanje zmožnosti prepoznavanja informacije, zagotavljanje razlike, je po Pasku podlaga razgovoru. V tem smislu je zanj samoorganizacija nenehna konverzacija. Z ohranjanjem razlik jo vzpostavimo, obenem pa konverzacija sproži, ustvari nove razlike. Tako smo znova zaokrožili razumevanje, da je posameznikovo ohranjanje sposobnosti razlikovanja življenjsko pomembno.

EPISTEMOLOGIJA PATOLOGIJE IN POMOČI – od teoretičnih k neteoretičnim pristopom psihosocialne pomoči

O psihopatologiji, teoriji ter pristopih skozi očala objektivistične epistemologije

Dokler sebe obravnavamo kot nepristranske opazovalce sveta, imamo svoja opažanja za bolj ali manj objektivna odkritja, povezana s predmetom našega opazovanja.

Bolj ko so opazovalci – strokovnjaki za ta namen izobraženi, usposobljeni, manjši bo učinek njihove subjektivnosti na opažanje izbranega pojava, bolj enotni bodo rezultati njihovega opazovanja, ustrezna metodologija znanstvenega raziskovanja pa bo nevtralizirala morebitni (neizogibni) osebni vpliv opazovalcev.

Freudova teorija represije – psihoanaliza – pomeni začetek vseh psihoterapij, ki izhajajo iz takšne ali drugačne teorije in jih lahko imenujemo teoretične psihoterapije. S Freudom se namreč prvič primeri, da se v psihoterapiji izenačita in poenotita teorija in psihoterapija. V desetletjih po 2. svetovni vojni je psihoanalizo prevzela psihiatrija zahoda in prepovedala njeno uporabo družbenim vedam in analitikom brez medicinske izobrazbe, norost in druge okoliščine, ki se niso podredile družbenim normam, pa je označila za nove abstraktne kategorije psihopatologije in jih medikalizirala.

O'Hanlon in njegovo pojmovanje razvoja konceptov pomoči v štirih fazah:

1. Fokus pomagajočih je bil v prvi fazi v celoti usmerjen na patologijo,
2. V drugi na problem in njegove rešitve,
3. V tretji na rešitve,
4. Za 4.val pa večina postmodernih strokovnjakov na področju pomoči uporablja oznake, kot so perspektiva moči, etika udeležnosti, epistemologija kibernetike II. reda...

V postmodernih pristopih pomoči je omenjeni pogled pomembno dopolnila in celostno zaokročila vključitev opazovalca – pomagajočega v opazovani in obravnavani sistem pomoči.

Premik od položaja vrednosti (ekspertnosti) in pomoči pomagajočega, njegovega enostranskega, linearnega določanja definicije uporabnikovega problema in rešitve ter poti do njene uresničitve k položaju, v katerem pomagajoči in uporabnik postaneta človeško enakovredna udeleženca v delovnem odnosu in edinstvenem projektu pomoči.

Tako opredeljeni pristopi pomoči, se načrtno odrekajo teoriji patologije posameznika ali njegovih odnosov in iz teorije izhajajočih kategorij – ocen težave ter nabora oceni motnje ustreznih načinov pomoči.

Sistematično nesistematični pristop, pristop čombolj raznolikega odzivanja socialne delavke, delavca na raznolikost uporabnikov njenih, njegovih storitev, zahteva veliko samostojnosti strokovnjaka, saj se mora znajti in odgovoriti tukaj in zdaj, v vsakokrat novi, neponovljivi in nepredvidljivi socialni interakciji. Odgovornosti za svoje ravnanje ni več mogoče prelagati na smernice, navodila, kriterije, predpise itn. stroke oziroma delovne ustanove in nadrejenih.

Z opisanim se SD premakne s položaja, v katerem je socialna delavka/ec, skozi očala svoje teorije odkrival-a, prepoznaval-a patologijo uporabnikov, jo poimenoval-a s pomočjo teoretičnih kategorij in nato izvajal-a pomoč z uporabo metod, ki jih je za ta namen predvidela teorija.

V skladu s takšnim razumevanjem patologija ni nekaj, kar odkrijemo, najdemo ali je dano vnaprej, temveč je proizvod samega socialno delavskega konteksta, v katerem je bila določena teorija uporabljena. Odnos med patologijo in teorijo pomoči je krožen, ne pa linearen, kot smo si ga navajeni

razlagati in po katerem pomagajoči identificira že obstoječo patologijo, da bi nato začel izvajati pomoč po navodilih svoje teorije, ki se razvija prek odkrivanja nove in nove patologije.

Po opisanem (novem) krožnem razumevanju patologija ne obstaja, dokler je ne konstruiramo znotraj logike naše teorije, ko dobi tudi svoje abstraktno ime in s tem postane kategorizirana.

Primerjamo lahko dve različni epistemološki poziciji oz. stališči, namreč, objektivistično, ki predpostavlja linearen odnos med objektivno obstoječo patologijo, ki po odkritju vstopi v teorijo in jo »zdravijo« z načini pomoči, in konstruktivistično, ki predpostavlja krožen odnos med teorijo in njenimi konstrukcijami patologije in pomoči. Ko opazujemo svet skozi objektivistična epistemološka očala, se imamo za nepristranskega opazovalca, ki odkriva objektivno obstoječo družinsko patologijo. Ko opazujemo svet – vzorcev družinskih odnosov, komunikacije, načinov razumevanja problemov – skozi konstruktivistična epistemološka očala, se imamo za pristranskega opazovalca, ki konstruira (interpretira) patologijo (patološke vzorce) uporabniških, družinskih odnosov.

Nova, postmoderna drža socialne delavke, delavca v dialoški praksi SD

Udejanjanje predlagane epistemologije zahteva novo opredelitev drža marsikaterega pomagajočega na področju SD in socialnega varstva. Odreči se vlogi eksperta, režiserja in glavnega igralca na odru preprečevanja in »zdravljenja« stisk in težav sogovornikov, vedno znova prevpraševati svoje osebne in strokovne predpostavke ter pričakovanja, pridruževati se drugemu v njegovem lokalnem jeziku, razvijati občutljivost za prepoznavanje doseženih majhnih razlik v smeri zelenih razpletov, neumorno krepiti moč soudeležencev in se odpovedati nejeveri v možnostih njihovega uspeha, postavlja socialno delavko, delavca pred zahtevno preizkušnjo.

Opisana postmoderna drža socialne delavke, delavca torej vključuje obrat pomagajočega k samemu sebi, upoštevanje, da je vzorcem doživljanja in vedenja, ki jih opazuje pri uporabniku in poskuša prispevati k njihovi spremembi v smeri zelenih razpletov, zavezan-a tudi sam-a.

Koncepti, ki jih uporabnik podeli s socialno delavko, delavcem, so vgrajeni v njegovo zgodbo (naracijo) – obliko, v kateri ljudje organiziramo lastno izkustvo. Predmet kibernetško utemeljenega SD nista več posameznik in »njegova« patologija, temveč komunikacija (interakcija, odnos) in predvsem konverzacija, v kateri skoz dialektiko (rekurzivnost) vprašanj in odgovorov uporabnik razvija novosti. Metoda kibernetškega SD je hermenevtika, krožna logika razumevanja skoz interpretiranje interpretacij. V postmodernem SD se socialna delavka, delavec uči razumeti teorijo uporabnika (o problemu, virih moči, ciljih), da bi v razgovoru z njim prispevali k temu, da uporabnik razvija svoje interpretacije (vključno z vzorci obnašanja, socialnimi akcijami) v smeri zelenih, dogovorjenih ciljev, ki predstavljajo vodilno vrednost. Glavna vrednost tako naravnega SD je sprememba.

Z epistemološko analizo SD, ki vodi do postmoderne predpostavke SD, utemeljenega na konstruktivistični epistemologiji in hermenevtični metodi razgovora, lahko opredelimo socialno delavski razgovor kot način komuniciranja, v katerem sogovorniki izmenjujejo in delijo svoje interpretacije – o želeni spremembi, o lastnih virih za uresničitev svojih ciljev.

Paskov koncept razgovora ni omejen le na izmenjavo besed, temveč se nanaša na različne konverzacijske jezike (vključno z govorico telesa, slikovnimi, matematičnimi, računalniškimi jeziki).

Razgovor v tako utemeljenem SD je kontekst, v katerem se uporabnik – a tudi pomagajoči – uči o svojih dosedanjih vzorcih učenja in eksperimentira z novimi mogočimi vzorci učenja – govorimo o učenju učenja ali učenju drugega reda.

V postmodernem SD se socialna delavka, delavec uči razumeti teorijo uporabnika. Socialna delavka, delavec se uči odgovoriti na enkratnost in raznolikost, s katero se sreča v interakciji pomoči.

Uresničevanje socialnodelavskega delovnega odnosa

Z uporabo dimenzije »delovnega« v socialno delavskem odnosu želimo poudariti, da SD pomeni posebno vrsto zahtevnega in odgovornega dela, za katerega sta potrebna poseben čas in prostor. Čeprav smo navajeni misliti, da v socialno delavski odnos (vsi) ljudje vstopajo prostovoljno, obstaja mnogo kontekstov, v katerih se ljudje pogosto neprostovoljno nahajajo v vlogi uporabnikov.

Na začetku ustvarjanja konteksta za socialno delavski odnos je priporočljivo predstaviti svoj način svetovalnega dela in poudariti uporabnikovo svobodo odločitve, ali bo sodeloval v tako opisanem kontekstu pomoči, ter z njim dogovoriti časovni rok, do katerega bo svojo odločitev sporočil socialni delavki, delavcu.

Rezultat opisanega postopka je dogovor socialne delavke, delavca in uporabnika o začetku sodelovanja v delovnem odnosu in prevzemanju odgovornosti za svoje odločitve.

Ko se socialna delavka, delavec spozna z začetno opredelitvijo problema vseh članov družinskega sistema, z njim dogovori skupno (instrumentalno) definicijo problema, ki udeležence v problemu »spremeni« v udeležence v rešitvi. To pomeni, da pomagajoči sistematično dela na preokvirjanju definicije problema v definicijo zelenega razpleta. Pomagajoči delavec pravzaprav od vsega začetka vodi razgovor v smeri dogovarjanja zelene rešitve problema – zelenega razpleta, zelene spremembe.

Potem ko sta določila cilje, pomagajoči vodi razgovor v smeri raziskovanja in krepiteve virov moči družine, na podlagi katerih dogovorita načrt možnih oz. uresničljivih majhnih korakov, konkretnih nalog v smeri dogovorjenih ciljev.

Ves ta proces nikakor ni linearen, nasprotno, razvija se rekurzivno in tudi uporabnik – družina rekurzivno razvija svoje definicije problema, zelenega razpleta, virov moči in tega, kar je družinskim članom mogoče uresničiti v določenem času. Ko pomagajoči povabi družino k preverjanju njenih dosedanjih opredelitev omenjenih sestavin, odpira prostor za njihovo redefiniranje. V procesu uresničevanja delovnega odnosa se med socialno delavko, delavcem in družino razvija posebna čustvena in spoznavna vez – medsebojno zaupanje, spoštovanje, privlačnost, razumevanje in povezanost v skupni aktivnosti. V izgrajevanje takšne vezi vsak udeleženec (nezavedno) vnese tudi svoje dosedanje vzorce in izkušnje, ki postanejo del njunega odnosa tukaj in zdaj.

Glavne sestavine socialno delavskega odnosa:

- dogovor o začetku delovnega odnosa,
- prevzemanje odgovornosti za svoje odločitve,
- definicija zelenega razpleta,
- raziskovanje in krepitev virov moči,
- načrt majhnih, možnih korakov,
- razvoj posebne emocionalne in kognitivne vezi.

ETIKA IN KIBERNETIKA DRUGEGA REDA

Heinz von Foerster

Kot je splošno znano, govorimo o kibernetiki takrat, ko so efektorji, kot so npr. motor, stroj, naše mišice itn., povezani s senzornim organom, ki s svojimi signali ponovno vpliva nazaj na efektorje.

Ta krožna organizacija je torej tisto, po čemer se kibernetično organizirani sistemi bistveno razlikujejo od drugih, ki niso organizirani. Obnašanje takšnih sistemov bi lahko interpretirali kot usmerjenost k doseganju določenega cilja.

Pri filozofih, epistemologih in teoretikih se je razvilo nekaj nenavadnega: vedno bolj so videli sebe kot del večje krožnosti, bodisi znotraj krožnosti svoje družine, svoje družbe in kulture ali celo kot del krožnosti kozmičnih razsežnosti.

Gre za način opazovanja in razmišljanja, ki je danes za nas povsem naraven, takrat pa je bil težko razumljiv in celo prepovedan.

Zakaj? Kar je nasprotoval osnovnim principom znanstvenega diskurza, ki je zahteval ločitev opazovalca od opazovanega. To je bil princip objektivnosti: lastnosti opazovalca ne smejo postati del opisa njegovih opažanj.

Ta princip sem tukaj podal v njegovi najbolj brutalni obliki, da bi ponazoril njegov nesmisel: če lastnosti opazovalca, namreč opazovanje in opisovanje, izključimo, ne ostane nič več na voljo: niti opazovanje niti opisovanje.

Novo je globoko spoznanje, da so potrebni možgani, da bi lahko pisali o možganih. Iz tega sledi, da teorija o možganih, ki želi biti celostna, mora zaobjeti pisanje te teorije. In kar je še bolj fascinantno, tudi pisec te teorije mora zaobjeti samega sebe. Preneseno na področje kibernetike to pomeni: s tem ko kibernetik stopi na svoje področje, mora razložiti svojo lastno dejavnost; kibernetika postane kibernetika kibernetike ali kibernetika drugega reda.

Logično filozofski traktat (etično filozofski traktat) Wittgenstein; sklicujem se na številko 6 v njegovem traktatu, v katerem govori o splošni obliki stavkov. Skoraj na koncu tega razpravljanja preide na problem vrednot v tem svetu in njihovega izražanja v obliki stavkov. V svojem slavnem stavku pride do zaključka, ki vam ga želim prebrati: »Jasno je, da etike ni mogoče izreči«.

V vsakem pogovoru, ki ga imam poskušam obvladati uporabo svojega jezika tako, da je etika implicitna. Kaj želim s tem povedati? S tem mislim, da naj jezik in ravnanje plavata na podzemni reki etike. Pri tem je treba paziti, da se ne potopita, tako da etika ne pride eksplicitno do besede in da se jezik ne izrodi v moralno pridigo.

Kako naj to dosežemo? Kako bi lahko skrili etiko pred vsemi očmi, pa vseeno dopustili, da določa jezik in ravnanje?

Na srečo ima etika dve sestri, ki ji omogočata, da ostane vidna, ker za nas ustvarita viden okvir, otipljivo tkivo, znotraj katerega ali na katerega lahko vezemo gobelin našega življenja. In kdo sta ti dve sestri?

Ena je Metafizika, druga je Dialogika.

Zdaj nameravam govoriti o teh dveh damah in o tem, kako omogočata etiki, da se izrazi, ne da bi postala eksplicitna.

Metafizika

Menim, da postanemo metafiziki, kadarkoli se odločamo o v principu nerešljivih vprašanjih. Dejansko obstaja med trditvami, predlogi, problemi, vprašanji precej rešljivih in veliko v principu nerešljivih.

Vprašanje o nastanku našega univerzuma je npr. eno od v principu nerešljivih vprašanj: nihče ni bil zraven, da bi opazoval. To je očitno, če pogledamo na mnoge različne odgovora na to vprašanje.

Z drugimi besedami povedano: povej mi, kako je nastalo vesolje, in povedal ti bom, kdo si.

Le o tistem vprašanju, ki je v principu nerešljivo, se lahko odločimo. Zakaj? Preprosto zato, ker so odločitve za rešiva vprašanja že vnaprej določene z izborom pravil, ki to, kar imenujemo »vprašanje«, povežejo s tistim, kar imenujemo »odgovor«. V nekaterih primerih se to zgodi zelo hitro, v drugih pa lahko zahteva dolgo časa. Toda navsezadnje pridemo po nizu brezpogojnih logičnih korakov do neizpodbitnih odgovorov: do dokončnega DA ali dokončnega NE.

Toda, ko se odločamo o v principu nerešljivih vprašanjih, nismo pod nobeno prisilo, niti pod prisilo logike. Ne obstaja nobena zunanja nujnost, ki bi nas silila v to, da na taka vprašanja odgovorimo na določen način. Smo svobodni! Nasprotje nujnosti ni naključje, temveč svoboda. Sami lahko izbiramo, kdo hočemo postati, ko se odločamo o v principu nerešljivih vprašanjih.

S svobodo izbire prevzemamo odgovornost za vsako našo odločitev. Za nekatere je ta svoboda izbire darilo neba. Za druge je takšna odgovornost neznosno breme: kako ji lahko ubežimo?

Z mnogo genialnosti in domiselnosti so si ljudje izmislili mehanizme, s pomočjo katerih se lahko temu neugodnemu bremenu izognejo. Hierarhična zgradba mnogih institucij onemogoča točno lokalizacijo in s tem prevzem odgovornosti.

Enkrat sem že omenil objektivnost, na tem mestu pa bi jo želel še enkrat prikazati kot enega izmed splošno priljubljenih trikov, s katerim se lahko izognemo odgovornosti. Kot se še spomnite, objektivnost zahteva, da lastnosti opazovalca ne postanejo del opisa njegovih opažanj. S tem ko se bistvo opazovanja, namreč proces zaznavanja, izključi, se opazovalca degradira v kopirni stroj in se izmakne pojmu odgovornosti. Verjetno v vas vzbujam nezaupanje, ko vsa svoja vprašanja opredeljujem kot v principu nerešljiva. To pa nikakor ne drži. Nekoč so me vprašali, kako je mogoče, da prebivalci tako različnih svetov, kot sem jih prej opisal, torej prebivalci sveta, ki ga odkrivajo, in prebivalci sveta, ki ga izumljajo, sploh lahko živijo skupaj. Odgovor pa je pravzaprav povsem neproblematičen. Iz odkriteljev najverjetneje nastajajo astronomi, fiziki in inženirji; iz izumiteljev družinski terapevti, pesniki in biologi. In za vse bo skupno življenje neproblematično, dokler odkritelji odkrivajo izumitelje in izumitelji izumljajo odkritelje. Če pa bo kadarkoli prišlo do težav, k sreči obstaja veliko družinskih terapevtov, ki človeškim družinam pomagajo k duševnemu zdravju.

Problem je, da drug drugega razumemo; problem je v razumevanju razumevanja; problem obstaja v odločanju o v principu nerešljivih vprašanjih.

Vedno moramo tako ravnati, da bomo število možnosti izbire povečali.

Dialogika

Katera sredstva, s katerimi se etika lahko izraža, ne da bi postala eksplicitna, ima na razpolago? To je seveda jezik. Ko tukaj govorimo o jeziku, mislim na izmenjavo, komunikacijo, na ples. Kot pravimo...za jezik sta potrebna dva.

Jezik! Dejansko, kakšna magija! Samo naivneži si lahko predstavljajo, da je mogoče magijo pojasniti, magije ni mogoče razložiti, magijo se lahko le prakticira, kot vam je znano.

Razmišljati o magiji jezika je podobno razmišljanju o teoriji možganov. Prav tako, kot rabimo možgane, da lahko razmišljamo o teoriji možganov, potrebujemo magijo jezika, da bi lahko razmišljali o magiji jezika. Gre za magijo teh idej, ki potrebujejo same sebe, da bi se lahko pojavile. So drugega reda.

Prav tako je z jezikom, ki se varuje pred pojasnitvijo, tako da vedno govori o samem sebi: obstaja beseda za jezik, namreč jezik; obstaja beseda za besedo, namreč beseda. Če ne vemo, kaj beseda pomeni, pogledamo v slovar. To sem napravil. Njen pomen je: izjava. Vprašal sem se, kaj je izjava? Pogledal sem v slovar. Pomen v slovarju je bil : izražanje z besedami.

Tako se najdemo spet tam, kjer smo začeli. Krožnost: A vodi v A.

V svoji pojavnosti je jezik opisen. Ko poveš svojo zgodbo, jo pripoveduješ, kot je bilo: velika ladja, ocean, veliko nebo in flirt, ki sem ga imel, ki je celo pot spremenil v užitek.

Toda komu jo pripoveduješ? Vprašanje je napačno. Pravilno vprašanje je: s kom boš plesal svojo zgodbo, tako da bo tvoj sogovornik poletel s teboj čez krov ladje, zavohal slani vonj morja, dovolil, da se duša razširi preko neba, ko pa pride do flirta, vzbudiš senco ljubosunja.

V svoji funkciji je jezik tvoren, ustvarjalen (konstruktiven), ker nihče ne pozna izvora vaše zgodbe. Nihče ne ve in ne bo nikoli vedel, kako je bilo: ker to, kako je bilo, je za večno minilo.

V svoji pojavnosti je jezik, ki ga govorim, moj jezik. Z njim se zavedam samega sebe: to so korenine zavesti. V svoji funkciji pa jezik sega k drugemu: to so korenine vesti. In tu se etika kaže na neviden način skozi dialog.